

Ey pedar-e mā. „OJCZE NASZ” W JĘZYKU PERSKIM

Marcin Rzepka (Kraków)

Modlitwa Ojcze nasz jest najbardziej autonomicznym tekstem biblijnym, występuje w ewangeljach w dwóch wersjach w Mt 6,9-13 i Łk 11,2-4. Jest najbardziej znanym tekstem modlitwy chrześcijańskiej, najczęściej komentowanym¹ i tłumaczonym. Liczne tłumaczenia na język perski skłaniają do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o istnienie terminologii chrześcijańskiej w tym języku², zarówno w ujęciu synchronicznym jak i diachronicznym, jej specyfikę i miejsce w systemie języka perskiego, a także o cele i strategię przekładowe poszczególnych tłumaczy, a w końcu o obecność chrześcijaństwa w kulturze perskiej³.

Chrześcijaństwo powstaje i rozwija się w świecie wielojęzycznym⁴. Od początku zakłada możliwość powszechnego zrozumienia bez konieczności rezygnowania z różnorodności i wielości kodów komunikacyjnych. Jest to swoista próba oswojenia sytuacji „po wieży Babel”.

„Jak to się dzieje, że każdy z nas słyszy swoją rodzimą mowę (Dz 2,8)⁵” – pytają zebrani w Jerozolimie w dniu Zielonych Świąt Partowie, Medowie i Elamici, mieszkańcy Persji. Czym dla każdego z nich jest owa „mowa rodzima” *dialektos hēmōn*? Czym jest ona dla późniejszych tłumaczy tekstu biblijnego na język perski? *Loqati ke dar ān motavalled šod* ‘mową, w której wyrósł’, *loqat-e xod* ‘własną mową’, *zabūn-e xod* ‘własnym językiem’, czy *zabān-e mahalli* ‘językiem lokalnym, dialektem’? Tłumaczenie jest aktem interpretacyjnym. Trzynastowieczny tłumacz dostrzega w perykopie z Mt 2,1-3 mędrców perskich, dysponując jedynie informacją, że przeszli ze wschodu, w tekście tłumaczenia umieszcza nawet nazwy miast, z których mieli wyruszyć (!). Być może sugeruje się wcześniejszymi komentarzami Ojców Kościoła. W homilii na temat tego fragmentu Jan Chryzostom powiada, że Żydzi z ust Persów – pogan, usłyszeli dobrą nowinę o mesjaszu⁶.

Użycie modlitwy we wspólnocie, w liturgii, jak i prywatnie, w codziennej pobożności determinuje jej popularność i pragnienie wyjaśniania czy komentowania. Sam prze-

¹ Niewątpliwie wśród nich ważne miejsce zajmują komentarze Ojców Kościoła, zob. *Modlitwa Pańska. Komentarze łacińskich Ojców Kościoła*, red. K. Bielawski, Tyniec – Kraków 1995, *Modlitwa Pańska. Komentarze greckich Ojców Kościoła*, red. K. Bielawski, Tyniec – Kraków 2004. Spośród komentarzy o charakterze filologicznym: K. Długosz-Kurczabowa, ‘Ojcze nasz – analiza filologiczna’, [w:] *Witold Doroszewski. Mistrz i Nauczyciel*, red. B. Falińska, Łomża 1997, ss. 235-242.

² Zob. A. Pisowicz, ‘Some remarks on Christian terminology in Persian’, [w:] *Folia Orientalia*, 21 (1980), ss. 171-174.

³ Zob. H. B. Dehqāni-Tafti, *Masih va masihiyat nazd-e Irāniān*, t. I-III, London 1992-94.

⁴ Krótki przegląd sytuacji językowej pierwszych wieków chrześcijaństwa daje: B. F. Grimes, ‘Language choice in first century christianity’, [w:] *Notes on Scripture in Use*, 12 (1987), ss. 20-31.

⁵ Cytat z *Biblii Poznańskiej*, Poznań 2006.

⁶ Jan Chryzostom, *Homilie na ewangelię według św. Mateusza*, tłum. J. Krystyniak, Kraków 2003, ss. 78-90.

kład jest jednak pewnym komentarzem i interpretacją, świadczą o tym zarówno przekłady polskie⁷, jak i przytoczone perskie. W pewnym stopniu dzieje tłumaczenia „Modlitwy Pańskiej” odzwierciedlają dzieje przekładu Biblii i historię chrześcijaństwa. Znajomość modlitwy nie ogranicza się jedynie do chrześcijan, adoptują ją muzułmanie⁸ znają i polemizują z zawartą w niej treścią zaratusztrianie. A zawarta w niej treść – zdaniem Tertuliana – jest skrótem całej Ewangelii⁹.

EYPEDAR-E MĀ

PRZEGLĄD TŁUMACZEŃ MODLITWY *OJCZE NASZ* NA JĘZYK PERSKI

1. Przekład średnioperski

Istnienie przekładu Modlitwy Pańskiej na język średnioperski poświadcza polemiczno-apologetyczny tekst zoroastryjski z IX wieku: *Škand gumānīg wičār* [dalej: *Škand*]¹⁰. Jego autor obszernie cytuje fragmenty ewangelii, przytacza również fragment modlitwy *Ojcze nasz*, krytykując zawarte w niej stwierdzenia. Chrześcijaństwo rozwijało się w Persji prawdopodobnie już w okresie apostołskim¹¹, jednakże impulsem do ukonstytuowania struktur kościelnych były niewątpliwie wydarzenia z V wieku – synod w 410 r., a później uznanie doktryny Nestoriusza za oficjalne wyznanie chrześcijaństwa perskiego. Kościół Perski, nazwa o charakterze geograficznym, nie etnicznym, używał w liturgii języka syryjskiego, a włączający się w jego struktury Persowie przyjmowali istniejące zwyczaje i język¹².

Kontakt chrześcijaństwa z zoroastryzmem i ewentualne wpływy był wielokrotnie rozważany¹³. W różnych okresach historii zaratusztrianie stawali się celem misyjnym niektórych odłamów chrześcijaństwa, co również sprzyjało powstawaniu tekstów polemicznych¹⁴.

pidar-mā i pa āsmān, at bāt šaharyāri vat ē bāt kām pa zamī čun pa āsmān. Awamā dah nān i rōzgāri awamā ma bar ō gumangarī.	Ojcze nasz, który jesteś w niebie, niech przyjdzie królestwo Twoje wola Twoja niech będzie na ziemi. tak jak w niebie. Chleba powszedniego daj nam dzisiaj i nie przydaj nam wątpliwości.
---	---

⁷ Zwraca uwagę dyskusja jaką spowodowało wydanie nowego tłumaczenia NT i zmiany jakie zaproponowali autorzy w przekładzie *Ojcze nasz*, zob. M. Romanowski SSP, 'Dłużnik czy winowajca – czyżby „zamach” na „Ojcze nasz”?', [w:] *Niedziela*, nr 43 (23.10.2005).

⁸ K. Kościelniak, *Tradycja muzułmańska na tle akulturacji chrześcijańsko-islamskiej od V-II do X wieku*, Kraków 2001, ss. 220-231.

⁹ Tertulian z Kartaginy, 'O modlitwie', [w:] *Odpowiedź na słowo. Najstarsi mistrzowie chrześcijańskiej modlitwy*, wstęp i opr. H. Pietras, Kraków 1993, s. 35.

¹⁰ J. de Menasce, *Une apologétique mazdéenne du IX. e. siècle, Škand-Gumānīg Vičār*, Fribourg 1945. Opieram się na zaproponowanej transkrypcji.

¹¹ O chrześcijaństwie w Iranie na przestrzeni dziejów: R. Waterfield, *Christians in Persia*, London 1978.

¹² Zob. N.W. Pigulewska, *Kultura syryjska we wczesnym średniowieczu*, tłum. Cz. Mazur, Warszawa 1989, s. 226.

¹³ Zob. np. L. R. Applegate, M. Div, 'Zoroastrianism and its probable influence on Judaism and Christianity', [w:] *Journal of Religion and Psychical Research*, 22 (2000), ss. 184-197, J. K. Choksy, 'Hagiography and monotheism in history: doctrinal encounters between Zoroastrianism, Judaism and Christianity', [w:] *Islam and Christian-Muslim Relations*, 14/4 (2003), ss. 407-421.

¹⁴ Zob. F. Namdaran, 'Keeping faith with culture: Protestant mission among Zoroastrians of Bombay in the nineteenth century', [w:] *International Bulletin of Missionary Research*, 27 (2003), ss. 71-77.

W przytoczonym tłumaczeniu brak kilku istotnych fragmentów, między innymi frazy: *święć się Imię Twoje*, co jak się wydaje, jest wynikiem założenia, że tekst ma być polemiczny. Tak więc przytoczone są te elementy, które podlegają krytyce. Krytykowane jest stwierdzenie: *niech będzie wola Twoja na ziemi jak i w niebie*, co zdaniem autora świadczy o tym, że Bóg nie działa w sposób nieprzewidywalny, stąd również odczytanie frazy *awamq ma bar ō gumangarī*, jako prośby nie tylko o zachowanie od pokus, ale o uchronienie przed wątpliwościami.

Tekst ten został przetłumaczony na język nowoperski przez S. Hedāyata¹⁵:

**Pedar-e mā ke dar āsmāni, šahryāri-ye to biāyad
va erāde-at čenānke bar āsmān ast bar zamin bašād.
Nān-e ruzāne-ye mā-rā deh va mā-rā be vāsvase mayandāz.**

2. Przekład z wieku XIII

Okres mongolski jest czasem stosunkowo korzystnym dla chrześcijan¹⁶, sprzyjającym rozwojowi misji, zarówno katolickich, jak nestoriańskich, które wykraczają daleko poza granice Persji. Językiem powszechnej komunikacji staje się język perski, nawet w obrębie chrześcijan pochodzenia syryjskiego, czy ormiańskiego. Sytuację notuje w Mazandaranie Iwannis ‘Ezz-ad-Din Mohammad, autor przekładu harmonii ewangelicznej Diatessaronu Tacjana na język perski [dalej: DiatessaronPers]¹⁷.

Z tego przekładu pochodzi poniższy tekst:

Ey padar-e mā āsmāni nām-at moqaddas va pāk bašād.	Ojcze nasz niebieski niech Twoje Imię będzie święte i doskonałe.
Ne’mat-o malakut-e to biyāyad.	Bogactwo i królestwo Twoje niech przyjdzie.
Erādat-e to ravā-st ānčēnānke dar āsmān dāri va dar zamin.	Twoja wola niech się dzieje, tak jak w niebie, tak i na ziemi.
Ruzi-ye mā be mā bedeh Kefāyat-e ruzgār-e mā ruz be ruz.	Chleba powszedniego daj nam (i) tego co potrzeba nam do życia, dzień po dniu.
Va gonāhhā-ye mā-rā afu kon čēnānke gonāhi-ye digari ke be mā karde bašād foru gozārim.	Wybacz nam nasze winy jak i my odpuszczamy winy przeciwko nam wyrządzone.
Va dar dām-e balā va maššaqat mā-rā miandāz.	I nie prowadź nas w sidła pokusy i trudności.
Va az šarr va makuvahāt mā-rā xalās deh va berahān.	Ale wybaw nas do złego.
Zirā mamlekat-o-niru-o-setāyeš az ān-e to-st aknun tā abad-ol-ābād. Āmin	Bo Twoje jest królestwo i moc i chwała Od teraz na wieki. Amen.

Można zakładać, że przynajmniej w pewnym okresie mógł on odgrywać rolę tekstu liturgicznego.

¹⁵ S. Hedāyat, *Gozāreš gomān šekāni*, Tehrān 1943.

¹⁶ Zob. S. H. Moffet, *A History of Christianity in Asia*, vol. I: *Beginnings to 1500*, New York 2004, ss. 421-436.

¹⁷ G. Messina SJ, *Diatessaron Persiano*, Roma 1951, tekst bez komentarza został również wydany w Teheranie w 1957 roku. Wspomniany Iwannis przedstawia powody przystąpienia do pracy tłumaczeniowej: *mouğeb-e nebeštan-e enğil be zabān-e pārsi ān bud ke (...) farzandān-e išan va farzandān-e farzand-e išan qeir-e zabān-e pārsi čizi digar nemidānestand*. „Konieczność napisania ewangelii w języku perskim wynikała z tego, że... ich dzieci i dzieci ich dzieci nie znały już nic innego poza perskim” (tłum. własne).

3. Tekst modlitwy zapisany pismem ormiańskim

W dużym stopniu spostrzeżenia Iwannisa z Tebryzu odnoszą się do społeczności ormiańskiej okresu późniejszego. Z wieku XV pochodzi tłumaczenie *Ojciec nasz* zapisane pismem ormiańskim, chociaż prawdopodobnie nie było ono przeznaczone dla perskojęzycznych Ormian. Ormianie zaangażowani byli w tłumaczenie tekstów Biblii na języki irańskie¹⁸.

Tekst poniższy przytacza A. D. Papazyan w artykule o literaturze nieormiańskiej zapisywanej pismem ormiańskim [dalej: *OrmPedar*]¹⁹.

<p>P'fidari man k'i bar asmani. P'akast u nami t'u²⁰. Biayat' behēsti t'u. Hast u k'ami t'u, hamč'in k'i bar asmani U dar yalami. Nani ma mudam badē bāma ə rōz-barōz. Bēhēl yarti mara k'i ma bēhilam yarti yartdarani mara. Madē mara bayada(u) bēbala barahan azyaday u azbala. Ani t'ust' bēhēšd az t'ust' mōgizat abat'al yabat'. Amin.</p>	<p>Ojciec nasz, który jesteś w niebie. Święte i Imię Twoje. Niech przyjdzie królestwo Twoje. Wola Twoja jak i w niebie Tak na świecie. Chleba naszego powszechnego daj nam dzisiaj. Odpuść nam długi, jak i my odpuszczamy je naszym dłużnikom. Nie wydaj nas na sąd i pokuszenie ale nas wybaw od sądu i pokusy. Twoje jest królestwo i chwała na wieki wieków. Amen</p>
---	---

4. Przekład z wieku XVII

Z tego okresu pochodzi przekład misjonarza katolickiego, jezuity – Hieronima Ksawerego, który przebywał na dworze Akbara I. Ksawery znany jest z tego, że próbował, bodaj jako pierwszy, stworzyć terminologię chrześcijańską w języku perskim. Jego starania widać zwłaszcza w tłumaczeniu modlitwy Pańskiej [dalej: *Xavier*]²¹.

<p>Ay pidar-i māyān ki dar semān hasti. Nām-i shumā pāk ast. Bain-i yad bādshāhī-yi tū bishavand. Khvāhish-i tū chunānchi dar āsmān wa zamīn ast. Ay nūsh dihandā 't 'ala 'd-dawām qovvat bidih bamāyān imrūz. Biguzār gunāhān-i māyān hamchunān māyān biguzārīm az gunāhkunandegān-i khwud-hā. Wa māyānrā ma-bar dar miyān-i su'ūbathā. Wa nigāh dār māyānrā az bādī-ye 'uyun. Zirāk tuwānā 't-yi tust wa qadr-i tust wa bādshāhī-yi tust tā rūzgār-i rūzgārān. Āmin kāma.</p>	<p>Ojciec nasz, który jesteś w niebie. Twoje Imię będzie święte. Niech będzie Twoje królestwo w rękach twoich. Wola Twoja niech będzie jak i w niebie tak i na ziemi. Najwyższy dawco słodczy daj nam dzisiaj. Odpuść nam nasze winy jak i my odpuszczamy tym, którzy nam zawinili. I nie prowadź nas w trudności. Strzeż nas przed złymi spojrzzeniami. Bo Twoja jest potęga i Twoja jest moc i królestwo na wieki wieków. Amen.</p>
--	--

¹⁸ M. Rzepka, 'Udział Ormian w tłumaczeniu tekstów Pisma Świętego na języki irańskie', [w:] *Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego* 38/39 (2004), ss. 42-48

¹⁹ A. D. Papazyan, 'Mesropatar aylakezu grakanut'yan masin', [w:] *Banber Matenadarani*, 7 (1964), ss. 209-224, autor przedstawia rekonstrukcję tekstu pismem arabskim, podaje transkrypcję z tekstu w ormiańskim.

²⁰ A. D. Papazyan, tamże, wskazuje na błędy jakie pojawiły się w zapisie: szyk, a także niekonsekwencje w zapisie fonetycznym.

²¹ A. Camps, *Jerome Xavier S.J. and the Muslim of the Mogul Empire*, Suisse 1957, podaje za autorem transkrypcję modlitwy.

5. Przekłady protestanckie z XIX wieku

Przekłady w XIX wieku powstały jako wyraz aktywności misyjnej protestantów – zwłaszcza Henrego Martyna i Roberta Bruce’a.

Martyn rozpoczął pracę jako kapelan Kompanii Wschodnioindyjskiej w Bombaju, jednakże dość szybko, podobnie jak i inni misjonarze²², zajął się przekładem tekstów chrześcijańskich na języki ludów, z którymi się spotykał, w szczególności na hindustani, arabski i perski. Perski przekład Biblii kończył już w Persji, gdzie przybył w 1811 roku. W swoich dziennikach²³ przedstawia problemy z przekładem, a opierając się na intuicji i doświadczeniu formułuje ogólne zasady. Przyznaje, że modlitwa Pańska była jednym z pierwszych tekstów tłumaczonych, jednocześnie dowodzi, że nieznamość języka i błędne tłumaczenie może stać się powodem drwin, a w konsekwencji przynieść odwrotny od zamierzonego skutek²⁴.

W pracy nad przekładem pomocą służyli mu miejscowi doradcy muzułmanie, którzy często bardzo żywiołowo reagowali na propozycje tłumaczenia. Jedną z poważnych rozmów wywołała praca nad przekładem fragmentu z Ewangelii Mateusza, właśnie tekstu modlitwy *Ojcze nasz*. Monsi, pomocnik Martyna zaczął krytykować frazę „święć się Imię Twoje”, jakby imię Boże nie było dostatecznie święte²⁵. Problem z interpretacją frazy „święć się Imię Twoje” nie jest nowy, pojawia się już w komentarzach Ojców Kościoła.

Poniższy tekst pochodzi z *Ketāb-e moqaddas*, London 1876 [dalej: Martyn].

<p>Ey pedar-e mā ke dar āsmān-i Nām-e to moqadas bād. Malakut-e to biyāyad va erādat-e to čenānke dar āsmān ast bar zamin nāfēz bād Nān-e ruzine-ye mā-rā dar in ruz be mā be- baxš Va ān čenānke qarzdārān-e xod-rā mibaxšim qarzhā-ye mā-rā be mā bebaxš. Va mā-rā dar ma’raz-e āzmāyēš mayāvar balke az šarir xolāsi deh. Zirā ke molk va qodrat va ǧalāl tā abad az ān-e to-st. Āmin</p>	<p>Ojcze nasz, który jesteś w niebie Niech będzie święte Imię Twoje. Niech przyjdzie królestwo Twoje Wola Twoja, tak jak w niebie, tak i na ziemi, niech się spełnia. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj. I tak jak my darujemy naszym dłużnikom, odpuść nam nasze długi. I nie prowadź nas na miejsce pokusy ale zbaw nas od złego. Twoje jest królestwo i moc i chwała na wieki wieków. Amen.</p>
---	---

Tekst przekładu Martyna w latach 80. i 90. XIX wieku został przejrany i poprawiony przez Roberta Bruce’a, „Modlitwa Pańska” znalazła się w anglikańskiej Księdze Mo-

²² Zob. C. Buchanan, *Christian Researches in Asia: with Notice of the Translation of the Scriptures into the Oriental Languages*, London 1811.

²³ Henry Martyn, *Journals and Letters*, ed. S. Wilberforce, London 1837.

Dostępne: <http://anglicanhistory.org/india/martyn/journal.html>

²⁴ Tamże, notatka z 21 marca 1805: “Read Hindoostanee, till I went to Gilchrist, where I continued till one. On my mentioning to Gilchrist my desire of translating some of the scriptures with him, he advised me by all means to desist, till I knew much more of the language, by having resided some years in the country. He said it was the rock on which missions had split, that they had attempted to write and preach, before they knew the language. **The Lord’s prayer**, he said, **was now a common subject of ridicule with the people**, on account of the manner in which it had been translated. All these are useful hints to me.” Stwierdzenie Johna Gilchrista, iż „Modlitwa Pańska” stała się przedmiotem drwin musiało wpłynąć na postawę Martyna i naukowe studia nad językami, przekładem, semantyką.

²⁵ Tamże, notatka z 16 marca 1807: “He began with caviling at the Lord’s prayer, and ridiculing it, particularly ‘Hallowed be thy name’, as if the name of Deity was not absolutely holy. He said that prayer was not a duty among the Mahometans, that reading the numaz was merely the praising of God...”

dlitw Wspólnych, wydanej w języku perskim: *Ketāb-e namāznāme-ye ām*, London 1898, skąd pochodzi poniższy tekst [dalej: BruceNamaz].

<p>Ey pedar-e mā ke dar āsmān-i Nām-e to moqqadas bād Malakut-e to biyāyad va erāde-ye to čenānke dar āsmān ast bar zamin niz karde šavad. Nān-e kafāf-e mā-rā emruz be mā bedeh va qarzā-ye mā-rā bebaxš čenānke mā niz qar- zdārān-e xod-rā mibaxšim Va mā-rā dar āzmāyeš mayāvar balke az šarir rahāi deh. Zirā ke malakut va qodrat va ġalāl tā ebd-ol ābād az ān-e to ast. Āmin</p>	<p>Ojcie nasz który jesteś w niebie Niech będzie święte Imię Twoje Niech przyjdzie królestwo Twoje wola Twoja, tak jak w niebie, tak i na ziemi niech się spełnia. Chleba powszedniego daj nam dzisiaj i odpuść nam nasze długi jak i my od- puszcamy naszym dłużnikom. I nie prowadź nas na próbę ale nas wybaw od złego. Gdyż Twoje jest królestwo i moc i chwala Na wieki wieków. Amen.</p>
---	---

Przekłady te powstały w środowisku anglikańskim silnie akcentującym konieczność prowadzenia misji wśród muzułmanów w tym okresie. Wyobrażenie potencjalnego odbiorcy przekładu zadecydowało, szczególnie w przypadku Martyna, o wyborach translatorskich. W przytaczanych często dyskusjach wspomina, że koronnym argumentem na rzecz islamu jest piękno Koranu, dlatego sam stara się zachować piękno, stosując retorykę i słownictwo koraniczne nawet w przekładzie Biblii na język perski. Zakłada jednak możliwość dokonania przekładu bardziej odpowiadającego językowi używanemu powszechnie²⁶. Pragnienie Martyna miało się spełnić w wieku XX.

6. XX wieczne przekłady protestanckie

W wieku XX prężnie rozwija się społeczność protestancka w Iranie, tak, że już w latach 50. Kościół Ewangeliczny w Teheranie staje się najliczniejszym kościołem protestanckim na Bliskim Wschodzie²⁷. W 1961 roku biskupem Kościoła Anglikańskiego po raz pierwszy zostaje Pers – Hasan Dehqāni-Tafti. Sytuacja daleka jest jednak od pragnień Martyna, niemniej wzrastająca liczba wiernych ma silny wpływ na język używany przez irańskich chrześcijan. Pojawiają się pierwsze próby modernizowania języka przekładów²⁸, które owocują przekładem powstałym w oparciu o założenia ekwiwalencji dynamicznej²⁹, zatytułowanym *Enġil-e Šarif* i przekładem-parafrazą, opartą na wydaniu *The Living Bible* – pod tytułem *Enġil-e Tafsiri*.

²⁶ Tamże, list z 4 listopada 1809: "The Mahometans are more affected with sound, than even the Greeks. They have no other argument for the truth of the Koran, but its eloquence. They are therefore accustomed to expect it in every divine book. By and by, perhaps, **when Persia shall become a Christian nation**, and a synod of her bishops shall be held at Teheran, a translation more adapted to the capacity of the lower people will be deemed advisable, but at first, their ridiculous prejudices require to be humoured, and we may do it innocently, we may become all things to all men, that we may gain some."

²⁷ Zob. P. Seto, 'Conversion to Protestant Christianity in Persia', [w:] *Encyclopaedia Iranica* V, 238-241.

²⁸ Raport Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego: 'Trends in Bible Translation', [w:] *The Bible Translator*, 18 (1967), s. 154.

²⁹ Ogólnie: M. Rzepka, 'Enġil and xabar-e xoš between formal and dynamic equivalency. Some remarks on the vocabulary of chosen Persian translation of the Gospel according to St. Matthew', [w:] *Oriental Languages in Translation*, Kraków 2002, ss. 105-111.

zekład według *Enġil-e Šarif* [dalej: EnŠarif].

<p>Ey pedar-e āsmāni-ye mā Nām-e to moqaddas bād. Pādšahi-ye to biyāyad. Erāde-ye to hamāntour ke dar āsmān egrā mišavad dar zamin niz egrā šavad. Nān-e ruzāne-ye mā-rā emruz be mā bedeh. Xatāyā-ye mā-rā bebaxš, čenānke mā niz kasāni-rā ke be mā xatā karde-and baxšide-im. Mā-rā az vasvasehā dur negahdār va az šarir rahāi deh. Zira pādšahi va qodrat va ġalāl tā ebd-ol-ābād az ān-e to ast. Āmin.</p>	<p>Ojcze nasz niebieski Niech będzie święte Imię Twoje. Niech przyjdzie Twoje królestwo. Wola twoja tak jak w niebie tak na ziemi niech się spełnia. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj. Przewinienia nasze odpuść jak i my tym. którzy nam zawinili odpuszczamy. I strzeż nas przed pokusą i wybaw nas od złego. Gdyż Twoje jest królestwo i moc i chwała. Na wieki wieków. Amen.</p>
---	--

iększe różnice występują w przekładzie-parafrazie [dalej: EnTafsir]:

<p>Ey pedar-e mā ke dar āsmān-i Nām-e moqaddas-e to gerāmi bād. Malakut-e to bar qarār gardad. Xāst-e to ānčenān ke dar āsmān moured-e egrā-st bar zamin niz egrā šavad. Nān-e ruzāne-ye mā-rā emruz niz be mā arzāni dār. Xatāhā-ye mā-rā biyāmorz čenānke mā niz ānān-rā ke be mā badi karde-and mibaxšim. Mā-rā az vasvasehā dur negāh dār va az šeytān hefz farmā Zirā malkut va qodrat va ġalāl tā ābād az ān-e to-st. Āmin.</p>	<p>Ojcze nasz, który jesteś w niebie Imię Twoje święte niech będzie uwielbione. Królestwo Twoje niech się urzeczywistni Wola Twoja tak jak w niebie wypełnia się tak i na ziemi niech się wypełnia. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj. Winy nasze odpuść nam tak jak i my darujemy tym, którzy nam zło wyrządzili. Powstrzymaj nas przed pokusą i strzeż przed szatanem. Twoje jest bowiem królestwo i moc i chwała. Na wieki. Amen</p>
--	---

Przekłady katolickie z XX wieku

w wieku XX pojawiają się też przekłady katolickie. W 1938 roku rozpoczyna w Iranie acę włoski salezjanin N. del Mistro, jest on autorem przekładu *Cztereich Ewangellii*. opublikowanego w 1971 przez Nuncjaturę Apostolską w Teheranie [dalej: Mistro] imieszczony tam tekst jest zbieżny z przekładem liturgii katolickiej³⁰:
zekład Mistro:

<p>Ey pedar-e mā ke dar āsmān-i, xogaste bād nām-e to, Beresād farmānravāyi-ye to, ravān bād xāst-e to ru-ye zamin čenānke dar āsmān ast. Emruz deh nān-e ruzāne-ye mā-rā, bebaxš gonāhān-e mā-rā, čenānke mā mibaxšim ānhā-i ke be mā badi namudand. Va nagozār mā-rā ke dar vasvase tan foru dehim balke mā-rā az badi rahāi deh.</p>	<p>Ojcze nasz, który jesteś w niebie niech będzie błogosławione Imię Twoje. Twoje panowanie niech przyjdzie. niech się stanie wola Twoja na ziemi tak jak i w niebie. Daj nam dziś chleba powszedniego, odpuść nam nasze winy, jak i my odpuszczamy tym, którzy nam zło wyrządzili. Nie pozwól abyśmy popadli w pokuszenie ciał. ale wybaw nas od zła.</p>
--	--

³⁰ *Āyin-e yazeš-e seband*, więcej na ten temat zobacz: A. Pisowicz, 'Some remarks on Christian

Propozycja oparcia terminologii chrześcijańskiej na archaicznym słownictwie związanym z tradycją zoroastryjską nie przetrwała próby czasu, w pewnym stopniu jest jednak świadectwem prowadzonej w tym czasie polityki językowej, zmierzającej do usuwania arabizmów.

Już po rewolucji 1979 roku pojawił się nowy przekład liturgii katolickiej: *Āyin-e qorbāni-ye moqaddas*, Tehrān 1990. „Modlitwa Pańska” z pewnymi drobnymi różnicami odpowiada tłumaczeniu z lat 90. wydanemu przez Istituto san Geatano, zatytułowanemu *Enġil-e Masih* [dalej: EnMasih].

Ey pedar-e mā ke dar āsmān-i,
taqdis šavad nām-e to,
biāyad malakut-e to,
aṅgām šavad erāde-ye to
ruy-e zamin čenānke dar āsmān.
Nān-e ruzāne-ye mā-rā emruz be mā deh.
Bebaxš deynhā-ye mā-rā čenānke mā niz
mibaxšim madeyunān-e xod-rā
Va mā-rā dar vavase mayāvar
balke mā-rā az šarir rahāi deh.

Ojcie nasz, który jesteś w niebie
niech się święci Imię Twoje,
niech przyjdzie królestwo Twoje,
niech się dzieje wola Twoja
na ziemi jak i w niebie.
Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj.
Odpuść nam nasze długi jak i my odpuszczamy
naszym dłużnikom.
Nie prowadź nas na pokuszenie
ale nas wybaw od złego.

Przedstawione przekłady odzwierciedlają bogactwo leksykalne służące do konstruowania rzeczywistości chrześcijańskiej. Stosunkowo trudno jednak wyróżnić jeden tekst, który miał by wartość tekstu kanonicznego i był w powszechnym użyciu.

EY PEDAR-MĀ. UWAGI SEMANTYCZNO-LEKSYKALNE

Tłumaczenie wiąże się z konkretnymi wyborami tłumaczy. Często w ich przekładach odbija się własne doświadczenie i rozumienie poszczególnych fragmentów. Warto więc dla celów porównawczych zestawzić rozwiązania w zakresie leksyki.

1. *Pater hēmōn, ho en tois ouranois*

W każdym zaprezentowanym tekście na miejscu greckiego *pater* pojawia się *pedar*, nie sposób raczej wyobrazić sobie arabizmu na tym miejscu, chociaż np. w Martyn tłumaczenie fragmentu Mt 28,19 „w Imię Ojca”, zawiera leksem arabski *ab*: *be esm-e ab*.

2. *hagiasthētō to onoma sou*

W przeważającej liczbie przekładów na miejscu greckiego *hagiasthētō* używany jest wyraz arabki *moqaddas*, *taqdis* ‘święcić się’, w niektórych odpowiada mu semantycznie *pāk* dziś w znaczeniu: ‘czysty’. W starszych przekładach, jak DiatessaronPers występuje również w złożeniach: *gūn-e pāk* ‘Duch Święty’, i w Škand *wād-i pāk*. Pewną innowacją jest zastosowany w Mistro *xoğaste* ‘błogosławiony’³¹. Innowacją jest też zdanie w EnTafsir: *nām-e moqaddas-e to gerāmi bād* „Imię Twoje święte niech będzie uwielbione”, określające „Imię Boskie” jako święte i wzywające do błogosławienia go, czy uwielbiania.

3. *elthetō hē basileia sou*

Idea świętego królestwa bliska jest Irańczykom³², stąd założyć można, że wyobrażenie o nim łączą oni z królem obdarzonym charyzmatem. W przekładach pojawiają się rodzime określenia: *šahryāri* Škand ‘królestwo’ i *pādšāhi* EnŠarif, Xavier, jak też *furmū-*

³¹ F. Steingass, *A comprehensive Persian-English dictionary*, Beirut 1892, podaje: ‘happy, fortunate, auspicious, blessed’.

³² Zob. P. Filippini-Ronconi, ‘The Tradition of Sacred Kingship in Iran’, [w:] *Iran under Pahlavis*, ed. G. Lenczowski, Stanford 1978, ss. 51-83.

nṛavāyi Mistro, co bardziej odpowiada ‘panowaniu, rządowi’. W większości jednak występuje arabski wyraz *malakut*, w DiatessaronPers jeszcze *na’mat-o malakut*, gdzie *na’mat* oznacza ‘bogactwo’, jako jeden z atrybutów królestwa. Pewną wyraźną innowacją jest OrmPedar *behēšti* w znaczeniu ‘raj’, tutaj jako ‘królestwo niebieskie’, modlitwa nabiera wymiaru eschatologicznego.

4. *genethetō to thelēma sou,*
hōs en ouranōi, kai epi tēs gēs

Greckie *thelēma* używane jest w NT głównie w odniesieniu do woli Boga, w perskich przekładach odpowiadają mu *erāde* ‘woda’, definicje słownikowe notują: *erādat-e xodā*³³, również jako wyraz koraniczny. W przekładach pojawiają się określenie nienacechowane, wyrażające ‘pragnienie, chęć’ *xāheš* w Xavier, czy *xāst* w EnTafsir, Mistro, w Škand i OrmPedar *kam* ‘wola’.

5. *ton arton hēmōn ton epiousion dos hēmin sēmeron*

Tak jak wyraz *arton* zazwyczaj tłumaczony jest jako *nān* ‘chleb’, tak sytuacja znacznie się komplikuje w przypadku greckiego *epiousion*, na podstawie analizy filologicznej proponuje się rozumienia terminu jako: a) ‘powszedni, codzienny’, b) ‘przyszły’, czy: c) ‘nadprzyrodzony’³⁴. *Rozi* z DiatessaronPers w znaczeniu ‘chleb powszedni, codzienne jedzenie’, w takim znaczeniu też: *nān-e ruzine* Martyn, *nān-e ruzāne* EnMasih, Mistro, EnŠarif, EnTafsir, *nān-e kašāf* BruceNamaz, czy w OrmPedar *nani mudam*³⁵.

6. *kai apheres hēmīn ta opheilēmata hēmōn,*
hōs kai hēmeis aphiemen tois opheiletais hēmōn

W tłumaczeniu greckiego *opheilēma* ‘dług, należność’ występują znaczne rozbieżności: *gonāh* DiatessaronPers ‘grzech’, *xatā* ‘przewinienie, zbrodnia’ EnŠarif, EnTafsir, *qarz* ‘dług, pożyczka – bezterminowa’ OrmPedar, BruceNamaz, Martyn. *deyn* ‘dług, pożyczka – terminowa’ Mistro, EnMasih; interpretacja: przychodzi czas spłaty – wymiar eschatologiczny.

Znaczne różnice występują też w tłumaczeniu greckiego czasownika *aphesis* ‘uwolnienie, odpuszczenie’. DiatessaronPers *afu* ‘wybaczenie, odpuszczenie’, wyraz ‘*afuw* jako określenie Boga ‘przebaczający’.

W EnTafsir ciekawe rozróżnienie: użycie czasownika *āmorzidan* ‘przebaczać’ nacechowany religijnie (używany właśnie w odniesieniu do Boga, np. *xodā biyāmorzudeš* „niech mu Bóg odpuści”) i *baxšidan* ‘darować’ w odniesieniu do ludzi.

7. *kai mē eisenenkēis hēmas eis peirasmon*

Wers trudny i różnie komentowany. Fraza zmieniona w Škand: *awamq ma bar ō gumagart* „nie daj nam powodu do zwątpienia”,³⁶ co w myśl autora koresponduje z prośbą o to, by wola boża była taka sama na ziemi jak i w niebie. W OrmPedar *balā* ar. ‘kuszenie’. Pojawia się neutralne *āzmāyeš* ‘próba, doświadczenie’ w Martyn, BruceNamaz, chociaż w przekładzie Martyn w Mt. 4,3 użyte jest jako: *āzmāyeš-konande* ‘kusiciel’, jako określenie szatan: *šeytān*. W pozostałych przekładach: *vasvase* ‘pokusa’, jak również *vasvase-konande* jako określenie ‘szatana’ np. w EnŠarif.

³³ F. Steingass, *A comprehensive Persian-English dictionary*, Beirut 1892.

³⁴ Za: K. Bielawski, ‘Wprowadzenie’, [w:] *Modlitwa Pańska. Komentarze greckich Ojców Kościoła*, red. K. Bielawski, Tyniec – Kraków 2004.

³⁵ F. Steingass, *A comprehensive...*, w znaczeniu: ‘perpetual, continual, always’.

³⁶ Manasce tłumaczy tą frazę: „et ne nous induis pas en épreuve”, West: „do not bring us to a cause of doubt”.

8. *alla rhusai hēmas apo tou ponērou*

W przekładach pojawia się podwójne rozumienie tego terminu *ponērou*: 1) zło jako krzywdy i 2) zło osobowe.

W Mistro, EnMasih *badī* 'zło', czy w Xavier *wa nigāh dār māyānrā az badī-ye 'uyun*. W OrmPedar dominuje, tak jak w poprzednich wersach interpretacja eschatologiczna, o czym może świadczyć wprowadzenie terminu *qazā* 'sąd'. W pozostałych DiatessaronPers: *šarr* i *šarir* Martyn, BruceNamāz, EnŠarif, EnMasih, jednoznacznie w EnTafsir *šeytān*, taka jednoznaczność występuje też w przekładzie tadżyckim: *iblis*³⁷.

Przekłady powstawały w głównie w dwóch tradycjach kościelnych: katolicyzmie i protestantyzmie, jednakże prosty podział na tłumaczenia katolickie i protestanckie w oparciu o stosunek do tradycji translatorskiej (katolickie bardziej tradycyjne, protestanckie – otwarte na modernizację) nie ma zastosowania w przypadku przekładów perskich, w różnych okresach katolickie przekłady, jak Xavier był bardziej dynamiczne, niż protestanckie, jak Martyn. Nie można też wskazać tekstów, które byłyby kanoniczne i obligatoryjne dla chrześcijan w Persji używających w praktyce i liturgii języka perskiego. Niewątpliwie przyczyną takiego stanu rzeczy jest też sytuacja polityczna uniemożliwiająca kontakt, co pozwalałoby na wypracowanie jednej „ekumenicznej” formuły.

Użycie języka arabskiego przez Persów przypomina sytuację użycia języka łacińskiego w liturgii katolickiej przez Soborem Watykańskim II. Sytuację taką J. Sobczykowa nazywa „aktem komunikacji w języku niezrozumiałym”³⁸. W świadectwie Martyna odbiorcą przekładu ma być muzułmanin, lub konwertyta z islamu, który oczekuje języka wzniosłego.

Przytoczone tłumaczenia pokazują również tendencje do tworzenia terminologii chrześcijańskiej w różnych okresach w oparciu o różne wzorce językowe charakterystyczne bądź dla islamu, bądź dla zoroastryzmu.

WYKAZ SKRÓTÓW:

BruceNamaz – *Ketāb-e namāz-nāme-ye ām*, tłum. R. Bruce, London 1898

DiatessaronPers – G. Messina SJ, *Diatessaron Persiano*, Roma 1951

EnŠarif – *Enḡil-e Šarif*, Tehrān 1981,

EnTafsir – *Enḡil-e Tafsiri*, brak miejsca wydania [1995]

EnMasih – *Enḡil-e Masih*, b.d

Martyn – *Ketāb-e moqaddas*, tłum. Henry Martyn, London 1876

Mistro – *Enḡil-e Masih*, tłum. N. del Mistro, Tehrān 1978

OrmPedar – A. D. Papazyan, 'Mesropatar aylakezu grakanuḡyan masin', [w:] *Banber Matenad-a-rani*, 7 (1964), ss. 209-224

Škand – J. de Menasce, *Une apologétique mazdéenne du IX. e. siècle*, *Škand-Gumānik Vičar*, Fribourg 1945.

Xavier – tłumaczenie Hieronima Ksawergo zamieszczone [w:] A. Camps, *Jerome Xavier S.J. and the Muslim of the Mogul Empire*, Suisse 1957

³⁷ *Kitobi Muqaddas*, Stockholm 1999.

³⁸ J. Sobczykowa, *O zrozumiałości języka liturgicznego. Czterechsetlecie Unii Brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego*, red. Z. Leszczyński, Lublin 1998, ss. 187-201.